

V Ä L K O M M E N

till

UTSTÄLLNINGEN

ALSNÖHUS OCH ALSNÖ MÖTE

Palatset Alsnöhus, vars ruiner är en del av världsarvet Hovgården, byggdes på 1270-talet. År 1279 eller 1280, möjligen båda åren, samlade kung Magnus Ladulås *herredagar* här. Dessa har gått till historien som *Alsnö möte*, Besluten han genomdrev vid *Alsnö möte* är kända som *Alsnö stadga*.

Utställningen berättar om de arkeologiska undersökningarna av Alsnöhusruinen, om den tid då det praktfulla palatset kom att användas, men också om dess slutliga öde.

Under 1200-talet utvecklas i Sverige en stark kungamakt. Den utvecklingen mötte motstånd som ibland ledde till väpnade uppror.

Tillkomsten av Alsnö stadga var en bekräftelse på den starka kungamaktens seger. Med stadgan infördes också ett nytt samhällsskick, ståndssamhället, som skulle komma att vara rådande i århundraden.

För den som vill veta mer än det som berättas på utställningsskärmarna har utförligare texter ställts samman till häften som finns i utställningsrummet.

Välkommen att ta del av vår berättelse om den medeltida delen av världsarvet Hovgården.

Adelsö Hembygdslag

ALSNÖHUS-- ETT SVENSKT MEDELTIDSPALATS

Kungsgården Alsnö, eller Alsnu som den ursprungligen skrevs, är om nämnd första gången år 1200. Då skänkte kung Sverker Karlsson en gård i Sundby på Munsö till kyrkan, I gåvobrevet säger han att fiskevattnet dock ska tillhöra *Mansionem Regiam Alsnu*, kungsgården Alsnö. Därefter är inget känt om platsen förrän palatset Alsnöhus byggs där under senare delen av 1200-talet.

Alsnöhus grävs ut

1916 fick den unge konstvetaren Bengt Thordeman i uppdrag att göra en utgrävning av palatsruinen. Initiativet hade kommit från tidningsmannen Ernst Klein, som önskade följa en utgrävning att rapportera om i Svenska Dagbladet. Utgrävningarna kom att pågå år 1916-1918 och 1920. Till sin hjälp fick Thordeman arkeologen Hanna Rydh, som nyligen avslutat sin utbildning. Hon skulle komma att under tio år ägna sig åt förhistoriska undersökningar på Adelsö.

Vad en enorm tegelhög dolde

När utgrävningen började var det som syntes av ruinen en mycket stor tegelhög. Sedan man skalat av den och sluttningarna nedanför frilades den 13 gånger 30 meter långa resterna av palatsets murar. Det hade varit byggt på en ganska primitiv grund av jord och lösa stenar på vilka lagts en sockel av gråsten. På den hade rests byggnadens murar som bestod av skalmurar, dvs tegelmur på utsidan och insidan och mellan dem gråstens mur i kalk. Murarna hade förkroppningar (*förstärkningar*) i alla fyra hörnen och hade haft strävpelare på en tredjedel av byggnadens längd. Under två tredjedelar av byggnaden fanns en källare som hade haft tre meter i takhöjd och grusgolv. Bottenvåningen var sannolikt delad i två rum, ett mindre över den källarlösa delen. Där fanns rester av en eldstad och av ett vackert golv samt en vägg mot ett rum över källardelen. Nedrasade träbjälkar tolkades som rester av tak över källaren och golv i det större rummet. In till källaren ledde ett porttorn med en ursprungligen 2,60 m bred port vilken hade blivit slarvigt igenmurad till 0,75 m

Hade palatset en eller två våningar?

Gamla avbildningar av ruinen avslöjar inte om byggnaden haft en eller två våningar. Strävpelarna på en tredjedel av byggnaden och mer än femhundra päronformade ribbtegel till valvbågar avslöjade att byggnaden varit försedd med slagna valv i tre s.k. travéer (*valvavdelningar*), Eftersom det var helt osannolikt att väggen i bottenvåningen skulle ha placerats så att den tillåtit dela ett valv drog Thordeman slutsatsen att palatset hade haft två våningar.

Rikt utsmyckat

Palatset hade varit rikt utsmyckat. Åtta olika typer av profiltegel hittades, de flesta skurna i våt lera, en del med oavsiktliga avtryck av hund- katt- get- får- och även barnfötter. Ett stort antal utsmykningsdetaljer huggna i sandsten, kalksten och täljsten överensstämde med motsvarande utsmyckning i Strängnäs domkyrka, Mariakyrkan i Sigtuna och Sko kyrka i Skokloster. Var det samma byggmästare som varit verksam på alla fyra platserna?

Endast ett fåtal fönster hade falsar för glas, de flesta var öppna med vackert tvådelat masverk. Hur ingången till varit anordnad var ett problem som Thordeman inte lyckades lösa.

Palatsbyggnadens omgivningar

Sedan ruinen undersökts gjordes schakt i dess omgivning. Runt ruinen löpte tre vallar. I den mellersta av dessa fann man stolphål som visade sig löpa runt byggnaden. Hålen var endast tio cm i diameter, rester av en mycket klen palissad. Jag känner inte till någon borg med en så miniatyrmässig försvarsanläggning, skriver Thordeman. Under vallarna fann man stengrunden till ett 23 meter långt och 9,5 meter brett hus med stengolv och eldstad men helt utan tegelrester. Det bedömdes vara betydligt äldre än palatset, kanske var de från Sverker Karlssons kungsgård. I sydväst fann man en infortsport med stenlagd gata och utanför denna stenlagda markytor.

I väster fanns två källargrunder förbundna med varandra med parallella stengrunder. Detta tolkades som grund till en träbyggnad. Intill denna fanns en stenanhopning som kan ha varit en spismur tillhörande byggnaden.

Mycket märkligt var fyndet av resterna av ett 27 meter långt klinbyggt hus endast två meter söder om porttornet. Huset var av typ typ magasinsbyggnad. Både byggnadssätt och placering talade för att det tillkommit under palatsets förfallsperiod. Det var fyllt av bränd spannmål.

Många inventarier hittades

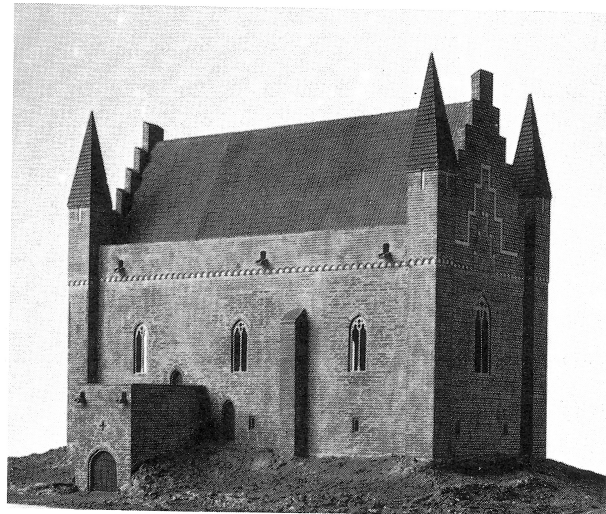
Många inventarier hittades, bl.a. i magasinsbyggnaden. En stor del var husgeråd t.ex. en handkvarn men även verktyg och hästdetaljer såsom sporrar och hästskor med isbroddar. En ringbrynjehandske hittades samt spjutspetsar och hundratals armborstpilspetsar som vittnade om att palatset varit utsatt för beskjutning.

Hur skulle ruinen bevaras?

I livliga diskussioner om hur ruinen bäst skulle bevaras och samtidigt göras tillgänglig för besökare framkom många olika förslag. Till slut enades man om att bästa sättet var att täcka igen den. Innan den täcktes igen gjordes dock en mindre förstärkning av murens nordvästra hörn.

Vet man hur Alsnöhus sett ut?

Alsnöhus var den första profana tegelbyggnaden i vår del av landet och den första i gotisk stil. Thordeman arbetade vid tiden för utgrävningen med en avhandling om medeltida hallbyggnader i Europa. Med ledning av fynden vid utgrävningen och kunskapen om motsvarande hallbyggnader i andra länder trodde han sig kunna skapa en bild av hur Alsnöhus kan ha sett ut.

Vem hade byggt och varför?

Thordeman ansåg först att det var kung Valdemar som hade byggt palatset men i ett senare skede ansåg han att flera skäl talade för att det var Magnus

Ladulås. Under 1200-talet blev det vanligt i Europa att härskare samlade underlydande till vad man kallade herredagar och för detta ändamål uppförde exklusiva hallbyggnader.

I utställningen berättar vi om utvecklingen fram till den första säkert belagda herredagen i Sverige. Det var Magnus Ladulås som sammankallade den, sannolikt hade han låtit uppföra Alsnöhus för detta ändamål.

SVERIGE UNDER HÖGMEDELTIDEN

Perioden från vikingatidens slut ca 1050 till 1300-talets början, då ett helt förändrat samhälle tagit form, brukar man kalla högmedeltiden.

Hur stort var Sverige på den tiden?

Det finns inga säkra uppgifter om Sveriges omfattning under högmedeltiden. En teori är att riket bestått av tre delar. Ett kärnområde som hade rätt att välja kung och omfattade de uppländska folklanden, ett andra område nära knutet till det första och bestående av Östergötland, Västergötland, Sörmland, Närke och Västmanland, där man hade rätt att godkänna kungaval och slutligen områden löst knutna till riket såsom Gotland, områden i Småland, i Baltikum och i Finland.

Hur stor var folkmängden?

Innan ett ordnat skatteväsen införts fanns ingen folkräkning. De första skattlängderna infördes i början av 1400-talet, de kallades jordeböcker och kan sägas ha varit en förteckning över hushållen i landet. Enligt en uppskattning skulle Sverige ha haft ca en halv miljon invånare före digerdöden i mitten av 1300-talet, men det är en osäker uppskattning.

Hur levde man?

Före mitten av 1200-talet fanns endast ett halvdussin städer i Sverige och de var mycket små. Nästan hela befolkningen levde alltså på landsbygden och nittio procent var bönder. Övriga var köpmän eller hantverkare. Andelen stormän har uppskattats till ca en halv procent och kyrkans män till ungefär detsamma. Det var i stor utsträckning kronan, stormän och efter hand även kyrkan som ägde jorden, framför allt i de bördiga bygderna. Bönderna där var då arrendatorer, landbor eller åbor som det kallades.

Vid vikingatidens slut var ensamgården den vanliga bebyggelsen. Under medeltiden infördes i landskapslagarna, bestämmelser om *by i laga skifte*. Det medförde byar med strikt reglerade tomter och åkerjord uppdelad på gården som i sin tur var uppstyckade på små tegar för att varje bonde skulle ha jord av alla slag. I byar där systemet infördes blev det bestående i århundraden.

Vem hade makten i det samhället?

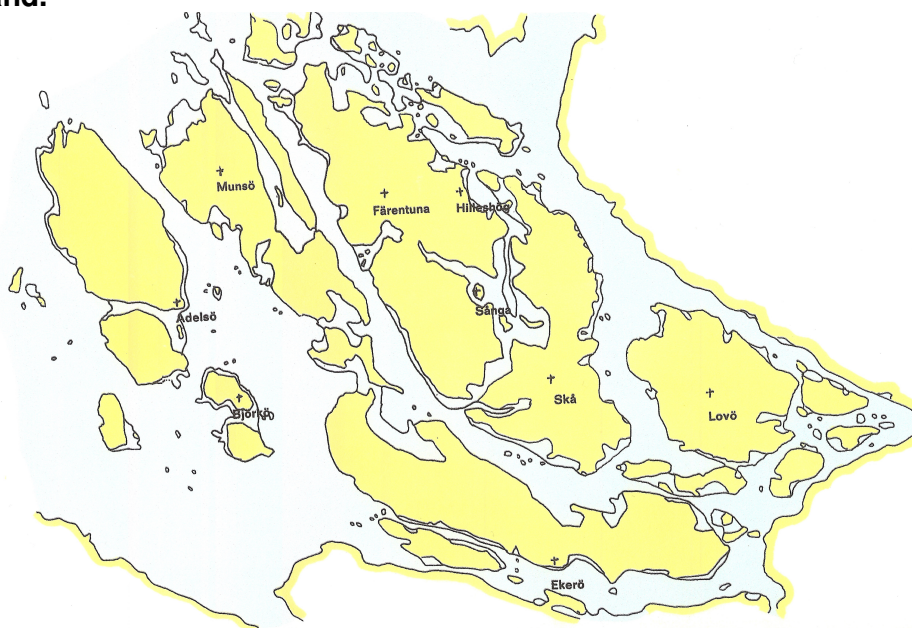
I ett land där det inte fanns regering, riksdag, kommuner, landsting eller andra institutioner som hör till ett modernt samhälle, vem hade makten där? Makthavarna var den lilla gruppen stormän som styrde och ställde var och en i sin bygd utan inblandning. Ibland enades de om val av kung, ibland bekämpade de varandra. Under lång tid kämpade två kungaätter, den erikska och den sverkerska om tronen. I den maktkampen blev många kungar och tronpretendenter mördade eller föll i strid. Detta försvagade kungamakten. Ett avgörande kom i en strid 1210 vid en plats omnämnd som Gestilren. Där stupade kung Sverker Karlsson varpå Erik Knutson och därmed den erikska ätten stod som segrare.

Snart skulle en annan kungaätt komma att träda fram, den som kallats folkungaätten eller Birger Jarls ätt. Och då kommer även en annan maktfaktor in i bilden, *den katolska kyrkan*, Birger Jarl och hans söner skulle skapa en stark kungamakt, men under starkt motstånd.

Det är om hur denna maktkamp slutligen leder fram till Alsnö möte som vår utställning vill berätta.

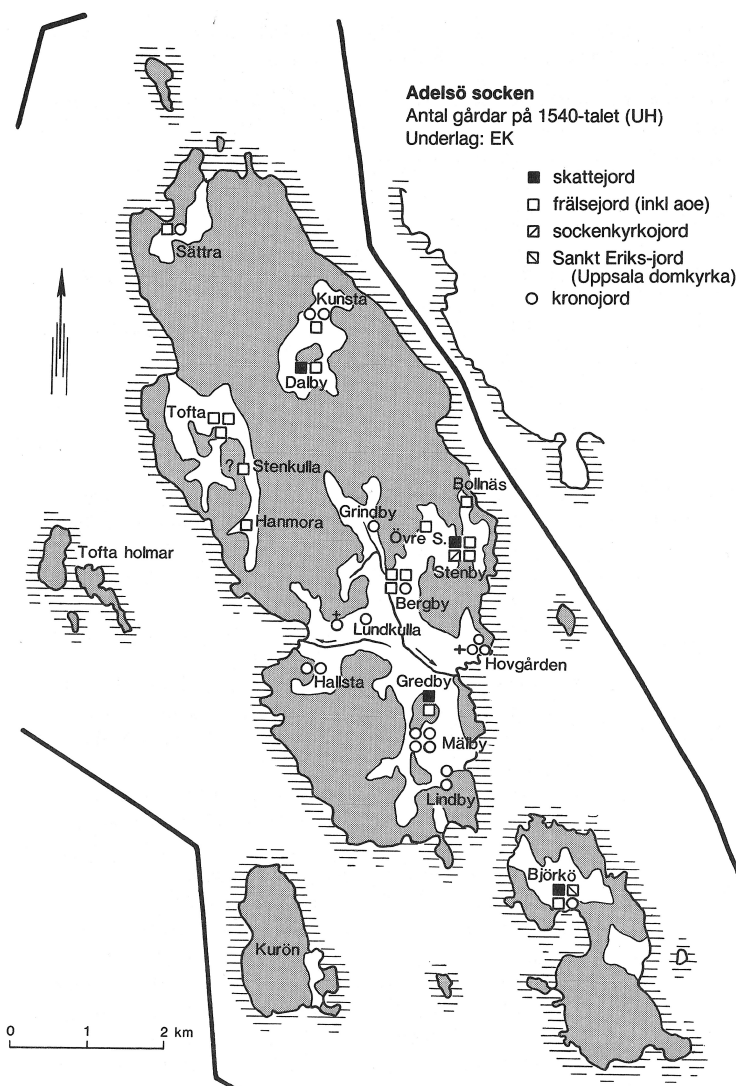
Mäläröarna med strandlinjer från vikingatiden, c:a 5 meter över nuvarande strand.

Gårdar på Adelsö, Björkö och Kurön.

Första gången omnämnt
i historien år.....

- 1200 Hovgården
- 1297 Tofta
- 1300 Hallsta
- 1300 Gredby
- 1324 Björkö
- 1344 Bergby
- 1376 Kunsta
- 1433 Stenby
- 1449 Sättra
- 1449 Dalby
- 1449 Leegsboda
(Lissbovik)
- 1515 Stenkulla
- 1515 Hanmora
- 1538 Prästgården
- 1540 Grindby
- 1540 Lindby
- 1540 Lundkulla
- 1540 Mälby
- 1541 Bollnäs
- 1544 Kurön

FOLKUNGAR OCH FOLKUNGAÄTTEN

Folkungaätten - Birger Jarls ätt

Med folkungaätten brukar avses Birger Jarls ätt. Men den benämningen skapades först 1616. En historiker hade hittat en avskrift av en förteckning från Varnhems kloster, enligt denna skulle Birger Jarl härstamma från en Folke Filbyter. De äldsta generationerna i förteckningen finns dock inte nämnda i några andra källor. Idag väljer därför många att kalla Birger Jarls ätt Bjälboätten efter hans födelseplats Bjälbo eller bara Birger Jarls ätt.

folkungavapnet

De verkliga folkungarna - en stormannagruppering

Medeltidens folkungar omnämns första gången i skildringen av striden vid Gestilren 1210. Notiserna berättar, att där stupade Folke Jarl och många folkungar. Men vilka var dessa folkungar? Man vet att termer med slutbeteckningen -ungar under medeltiden användes som benämning på bl a politiska grupperingar. Folkungar skulle alltså kunnat betyda vänner eller sympatisörer till Folke.

Vad ville folkungarna?

Folkungarna anses ha varit en gruppering av stormän som bildade opposition mot den under 1200-talet snabbt växande kungamakten. Deras program var:

- Kung skulle väljas, kungamakten skulle inte ärvas
- Kyrkan skulle inte styras av påven, biskoparna skulle tillsättas av landets stormän
- Inga skatter skulle utkrävas utan stormännens medgivande
- Ledungen skulle vara landets och inte kungens stridsmakt

Kungarna hade andra ambitioner

Folkungarnas program skulle komma att låsa kungen i hans handlande och skulle inte medge någon utveckling och anpassning till krigstekniken i det övriga Europa. Kungens ambitioner var därför:

- Arvkungadöme skulle införas
- Kyrkan skulle lyda under påven som skulle ge sitt stöd till kungen
- Påven skulle utse ärkebiskop och denne utse biskopar
- Ledungsskyldigheten skulle avskaffas och ersättas med stående skatter
- Skatteintäkter skulle möjliggöra anställande av legosoldater och byggande av borgar

Folkungarna anses ha haft förankring framför allt i Uppland och Västmanland. Där hade under senare delen av 1100-talet vuxit upp en omfattande gruvdrift och järnhantering som gav både stormän och deras bönder ett ekonomiskt uppsving. Stormännen hade själva haft hand om järnexporten utan inblandning av någon överhet. När Birger Jarl gjorde Stockholm till ett lås för Mälaren och började beskatta exporten blev detta ett svårt avbräck för dem.

Bland de verkliga folkungarna fanns sannolikt många som hade samma förfäder som Birger Jarl och alltså tillhörde släkter ur vilka kungar valts. En del historiker menar därför, att folkungaupproren mera handlade om personlig maktsträvan och konkurrens om tronen än om att hävda någon politisk idé.

BIRGER JARL 800 ÅR

Birger Jarl föddes på Bjälbo i Östergötland. Hans far var stormannen Magnus Minnesköld, hans mor var Ingrid Ylva som tillhörde den sverkerska ätten. Enligt nya rön föddes Birger ca 1210, inte 1200 som man tidigare ansett.

Rekonstruktionen tillverkad av Oscar Nilsson, finns att se på Medeltidsmuseet i Stockholm.

Karriären - klokt giftermål och vunna strider.

Birger kom i tjänst hos den unge kung Erik Eriksson (läspe och halte) och fick dennes syster Ingeborg till hustru. Sitt genombrott fick han då han med kraft och grymhet krossade två uppror ledda av folkungarna, 1247 vid Sparsätra i Uppland och 1251 vid Herrevadsbro vid Kolbäcksån. Det är vid den tidpunkten Birger utses till jarl. Nederlaget vid Sparsätra skulle få vittgående följder inte bara för upplänningarna. I Skänningeannalerna, *noteringar i kloster*, läser man:
Den dagen förlorade Upplands allmoge segern och sin frihet och man pålade dem spannskatt, skeppsvist och flera andra pålagor.

Det som hände var att kungamakten omvandlade gamla åtaganden inom främst ledungen, *den gamla sjöstridskraften*, till stående skatter som alltid skulle betalas. Efter hand utvidgades detta till hela riket. Sverige hade fått ett skattesystem.

1250 dog Erik Eriksson. Till hans efterträdare som kung valdes Birgers 12 årige son Valdemar. Det var detta val folkungarna protesterade mot 1251. Det var ju inte så de tänkte sig valkungadömet. Nu blev emellertid Birger den verkliga regenten och skulle så förbli till sin död.

Birger - landsfadern

Nu var Birger så fruktad att ingen mer vågade väcka opposition mot honom. Årtionden av lugn och positiv utveckling följde, vilket medförde att Sverige efter Birger Jarl var ett helt förändrat land. Birger gynnade handelsförbindelser bl.a med de tyska städerna. Därmed kunde kronan dit exportera varor man fått in i skatt och få kontanter med vilka man kunde bygga borgar och avlöna legosoldater. Handels utveckling medförde också att nya städer växte upp. Stockholm blev medelpunkt för handeln med Östersjöländerna.

Birger stiftade också lagar. Mest kända är de första edsöreslagarna om hemfrid, tingsfrid, kvinnofrid och kyrkofrid. Edsörelagarna skulle gälla i hela riket till skillnad från landskaps-lagarna. Birger lät också avskaffa den lag som tillät en skuldsatt person att ge sig till träl hos fordringsägaren.

Birger avled 1266 och gravsattes i Varnhems klosterkyrka. Graven återupptäcktes omkring 1920 i samband med renovering av kyrkan

VALDEMAR BIRGERSSON - BIRGER JARLS SON

Under Birgers levnad hade Valdemars roll som kung varit närmast symbolisk. Efter Birgers död 1266 försökte han dock att med kraft driva faderns verk vidare och att upprätthålla en stark kungamakt.

Valdemars två problem som regent efter sin starke far

Valdemar mötte då två stora problem, dels hade en ny generation stormän vuxit upp, ättlingar till folkungar som miste livet i upproren 1247 och 1251, och de ville få sina familjers makt och egendom tillbaka och dels måste han hantera sin bror Magnus maktambitioner.

Birger var själv den siste jarlen. För att undvika att Valdemar skulle få en mäktig jarl vid sin sida hade han endast utnämnt Magnus till hertig med begränsade rättigheter och egendomar. Han hade fått Södermanland som hertigdöme.

Valdemar följde faderns politik - att odla goda relationer till de tyska handelsstäderna och till de nordiska grannländerna. Ett resultat av det var bl.a. en fredlig gränsjustering mot Norge. Men trots Valdemars framgång skulle hans bröder komma att beröva honom tronen och det var Valdemar själv som gav dem tillfället.

Valdemars ödesdigra felsteg - en medeltida sexskandal

Valdemar var gift med den danska prinsessan Sofia, dotter till den mördade kungen Erik Plogpenning. Hon hade två systrar, Agnes och Jutta, som kungamördarna hade satt i kloster för att förhindra att de skulle gifta sig och därmed bli en risk för den nye kungen.

Systrarna lämnade emellertid klostret 1271 och tog sig till Sverige, där de välkomnades av Valdemar och Sofia. En av dem inte bara välkomnades - Valdemar blev också djupt förälskad i den vackra Jutta och tog henne till älskarinna och det uppges att deras förhållande även resulterade i en son. Detta var naturligtvis helt oacceptabelt. Det var inte bara otrohet utan också enligt kyrkans lära blodsskam eftersom Jutta var hans svägerska. Brottet var så allvarligt att Valdemar måste resa till Rom för att få absolution av påven.

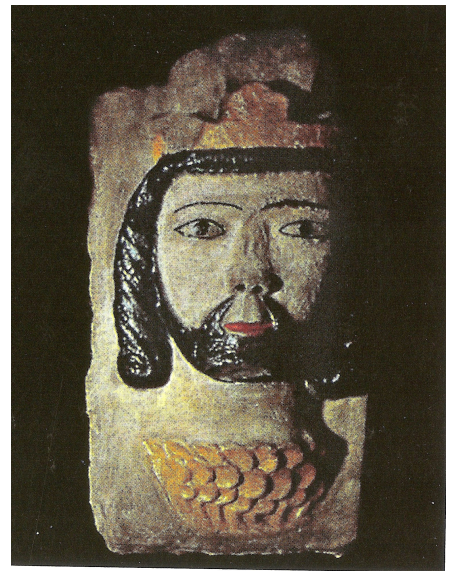
Resan skedde 1274. Bröderna Magnus och Erik tog tillfället i akt, att under Valdemars bortavaro, stärka sin makt i riksledningen. Hemkommen försökte Valdemar återställa ordningen, varvid konflikten övergick i öppet inbördeskrig.

Det avgörande slaget mellan bröderna stod vid Hova i Tiveden på gränsen mellan Närke och Västergötland 1275 där Valdemar led ett svårt nederlag. I juli samma år hyllades Magnus som kung. Valdemar fortsatte att intrigera för att försöka få tillbaka kronan ända till 1278, då Magnus lät spärra in honom på Nyköpings hus. Som fånge levde han "ett behagligt liv" där, som det påstås, med nya kvinnoaffärer till dess att han slutade sina dagar 1302.

Vid Hova invid E20 har rests ett monument, *Hovastenen*, till minne av slaget.

MAGNUS LADULÅS - BIRGER JARLS SON

Sedan Magnus spärrat in Valdemar på Nyköpings hus återstod ett annat svårt problem folkungarna. De hade stridit på hans sida mot Valdemar och nu krävde de inflytande i riksstyrelsen. De protesterade också mot att utlänningar, framför allt Magnus svärfar greve Gerhard av Holstein, fått för stort inflytande. Magnus försökte tillmötesgå dem genom att ge folkungaledaren Johan Filipsson ökat inflytande. Därför kom deras uppror helt överrumplande för honom

Sista folkungaupproret

Det som kommit att kallas sista folkungaupproret, med Johan och Birger Filipsson som ledare började våren 1278 med att borgen Gälakvist i Västergötland intogs. Magnus svärfar greve Gerhard som uppehöll sig där togs till fånga och Magnus danske förtroendeman Ingemar dödades. Upproret spred sig under sommaren bl.a belägrades borgen i Jönköping. Det är oklart hur Magnus fick slut på striderna, men uppenbarligen lovade han fred och försoning för snart finns Johan Filipsson vid hans sida igen.

Alsnö möte, herredag på Adelsö

En del historiker har ansett att sista folkungaupproret var anledningen till att Magnus sammankallade en herredag på det nyuppförda palatset på Alsnö våren 1279 eller 1280. De beslut Magnus ville genomdriva innebar alla ett stärkande av kungamakten. Detta stod i strid med folkungarnas uppfattning. Därför inbjöd Magnus folkungaledarna till överläggningar på Gälakvist sommaren 1280. Men väl på plats lät han fängsla dem och föra dem till Stockholm. Där halshöggs Johan och Birger Filipsson och flera av de andra folkungaledarna.

Alsnö stadga

Sedan Magnus hade krossat det sista motståndet från folkungarna kunde han nu vid ett möte hösten 1280 genomdriva det som kommit att kallas Alsnö stadga. Mest känd är stadgan för beslutet om skattefrihet -frälse- för dem som tjäna konungen med stridshäst. Det som senare skulle kallas adel. 1281 gav Magnus skattefrihet även åt kyrkans män. Därmed hade Sveriges folk kommit att delas i tre stånd. Det världsliga frälset som skulle sköta krigandet, det andliga som skulle sköta bedjandet och så de övriga som skulle försörja de båda första. Nästa skärm berättar hela stadgans innehåll

Sverige får sin första regering

En annan viktig åtgärd Magnus genomförde var att ge rådet, senare kallat riksrådet, regler för sammansättning och uppgifter. Därmed hade Sverige fått sin första regering.

Blev Alsnöhus då vår första regeringsbyggnad?

Troligen en av de platser där rådet samlades.

Magnus avled 18 dec 1290 på Visingsö och begravdes i franciskanernas kyrka på Riddarholmen, nuvarande Riddarholmskyrkan, där han ännu vilar i sin sarkofag

ALSNÖ STADGA OCH DESS BETYDELSE

Magnus sweæ konungær oc gøtæ mæð guz naðum. Sændir alium þem mannum ær þættæ breff se oc horæ. guðz kwæðiu oc sinæ nað. Vir kyænnums þær vidþær. at aff þet walð guð hawir hos .i. skippæt. hører hos þæt at huxæ oc stadwæ. ær guz vari heðþer. oc þerræ mannæ þærwir sum rikit byggia.
1. En hær hawir wærit .i. wart riki en vsiðþær længi. at allir þær mæn vm rikit faræ. aldrigh æru þer swa rikir. at þer williæ eigh gistæ fatøkræ mannæ hus. oc allæn sin cost hawæ vtæn pæningæ. oc nõtæ þæt vp enæ littlæ stund. ær hin fatøke hawir længi arwuðþæt fore. Oc mæp þy at aff slicum vsið. combær bapi oft mykil lifsins wadþi. oc swa siallinnær. þæ hawm wir þæt sua skippæt. mæð sniælra mannæ raðþi. baði biskuppæ. oc swa annaræ ærllika mannæ. At allir wæghfarændæ mæn skulu sialwir sær kost radþæ. oc ingin skal þær skullughær wæræ till þem nokot at giwæ.

Originalen till Alsnö stadga skrevs sannolikt på latin, det finns inte bevarat. Stadgan är känd genom två avskrifter på medeltidssvenska som utgjort bilagor till Västgötalagen. Den äldsta är från 1325, den andra från 1300-talets senare hälft.

Stadgan är indelad i fyra punkter:

- **Förbud mot våldgästning.** De medeltida kungarna levde en ambulerande tillvaro. På sina resor mellan kungsgårdarna kunde de ta logi för sig och sina följen i byar de passerade. Detta var en urgammal rätt. I stadgan sägs att det blivit en osed att resenärer nu våldgästade bönder utan att göra rätt för sig. Därför stadgas förbud mot våldgästning. Häradshövdingarna ska utse rättare i varje by. Dessa ska utse bönder, vilka mot betalning ska tillhandahålla kost och logi åt resenärer och foder åt deras hästar. Bötesstraff stadgas för häradshövdingar som försummar detta, för bönder som vägrar åtaga sig gästningsskyldigheten och för resenärer som gör sig skyldiga till våldgästning. Från den förhatliga gästningsskyldigheten undantar dock Magnus kungens egna, biskopars, riddares och svenners gårdar samt gårdar ägda av män som meriterat sig i tjänst hos kungen.
- **Förnyelse av Birger Jarls lagar om hemfrid, kvinnofrid, kyrkofrid och tingsfrid, samt förbud mot våldsverkan efter given frid och ingången förlikning.** Den som bryter mot lagarna döms förlustig all sin egendom ovan jord att delas lika mellan kungen, häradet och målsägaren samt själv dömas fredlös. Han kan dock lösas från fredlösheten om målsägaren ber om nåd för honom och han kan erlägga 40 marker i böter.
- **Magnus befriar vissa män från "all kunglig rätt" eftersom de "följer med råd och hjälp".**
Det gäller följande grupper:
  - våra män och vår käre bror Bengts män samt brytar och landbor
  - ärkebiskopens och biskoparnas svenner
  - alla som tjänar med stridshäst, vem de än tjäna

- **Förbud för länsherrar och länsmän att utkräva andra skatter av bönderna än dem kungen bestämt eller att utkräva underhåll eller skjuts på resor.**

Det är framför allt innehållet i den tredje punkten som tilldragit sig intresse och blivit föremål för diskussion.

Vad avsågs med "*all kunglig rätt*"? Den tolkning som kommit att gälla är att de befriades, *frälstes*, från skatt till kronan.

Och vad avsågs med "*råd och hjälp*"? Sannolikt har avsetts olika slag av tjänster, men främst krigstjänst.

En annan fråga har varit vilka som avses i sista stycket "*alla de män som tjäna med stridshäst, vilka de än tjäna*". Detta var sannolikt ett djärvt snilledrag av Magnus. Efter de oroliga åren på 1270-talet fanns det stora beväpnade grupper i landet. Dessa tjänade olika stormän, t.ex. lagmän, biskopar och andra kungen inte hade någon kontroll över. Nu knöt han även dessa till sig genom att *frälsa* dem från skatt, och inte bara dessa, han öppnade också en möjlighet för andra som hade tid och råd att tjäna med stridshäst. Därmed hade han knutit en kungatrogen och modern krigsmakt till sig i hela landet

Men han hade också skapat en ny samhällsklass, *det världsliga frälset*, en krigarklass.

Det rådde dock en betydande skiktning i denna klass. På en herredag i Skänninge 1284 skulle han meddela regler för frälseklassen, t.ex. om hur många män olika kategorier skulle få ha i följe vid möte med kungen.

Hertig Bengt fick komma med 40 ryttare, biskopar med 30, rådsherre med 12, svenner fyra och övriga två.

Nu var rytteriet stommen i krigsmakten; lantförsvaret med dess elitstyrka ledungen hade ersatts av häst och ryttare i rustning. Det var en ny stridsteknik som gällde. Man har sagt att detta var en förändring jämförbar med den i första världskriget, då pansarfordon ersatte gevärsskyttar.

Kavalleriets växande betydelse skulle också komma att medföra ett uppsving för hästaveln, vilket i sin tur medförde behov av ökade betesmarker. Detta kom i sin tur att påverka kulturlandskapets utseende.

Men Alsnö staga förändrade inte enbart krigsmakten. Den var också en bekräftelse på ett förändrat samhällssystem. Nu styrde kungamakten genom män som fått privilegier bland annat i form av skattebefrielse. Dessa i sin tur hade rätt att beskatta befolkningen i de områden där de var herrar. Sverige hade närmat sig det samhällsskick, *feodalvälde*, som var vanligt i Europa.

Feodalvälde och arvkungadöme, det var mycket långt från det ideal folkungarna hade stridit och dött för.

ALSNÖHUS I RUINER

Ett dussintal brev daterade under sommarmånaderna åren 1278-1304 visar att Magnus och senare hans son Birger som efterträdde fadern, använde Alsnöhus som sommarvistelse dessa år. En del brev är också undertecknade av Torgils Knutsson, som Magnus hade förordnat som marsk (*närmaste förtroendemän*) åt sönerna under deras omtydighet. Torgils behöll denna ställning hos Birger sedan denne blivit kung. Birgers regeringstid kom att präglas av strider mellan honom och bröderna Erik och Valdemar och fick 1317 ett tragiskt slut med vad som kommit att kallas Nyköpings gästabud. Birger hade låtsats fred och bjudit in bröderna att fira jul på Nyköpings hus. Efter en storslagen julmåltid lät han fängsla dem och ta deras liv. Detta ledde till att han själv miste tronen och efter kort tid avled. Alsnöhus, som inte alls var någon försvarsanläggning, var säkert ingen trygg plats att vistas på under denna oroliga tid. Inga källor berättar om vad som hände med palatset efter 1304.

Familjen Sparre till Tofta

När Magnus hade blivit kung hade hans bröder fått hertigdömen och fått som drots (*närmaste förtroendemän*) en man vid namn Abjörn Sixtensson. Denne räknas som stamfader till en släkt med nära anknytning till Adelsö, Toftafamiljen Sparre. Abjörns söner Nils och Ult blev båda riksråd och kom att delta i kung Magnus Erikssons lagstiftningsarbete. Ulfs son, Karl Ulfsson Sparre, som bodde på Tofta och skrev sig Herr Karl till Tofta deltog tillsammans med Nils i den sammansvärjning som 1364 avsatte Magnus Eriksson och kallade in dennes systerson Albrekt av Mecklemburg till kung. Karl Ulfsson blev då utsedd till Albrekts mäktige marsk, Men Albrekt höll inga löften han givit de svenska stormännen. Han kallade in tyskar till alla viktiga ämbeten, till fogdar och till militärer och han försökte lägga sig till med svensk jord. Det ledde till att Karl Ulfsson 1371 bröt med honom. I samband med brytningen flyttade han från Tofta till sitt gods Ekholmen i Veckholm. Måttet blev rågat när Albrekt 1386 försökte komma åt det enorma arv av jordegendomar och borgar, bl a Gripsholm, som drotsen Bo Jonsson lämnat efter sig. Testamentsexekutorerna, i vilka Karl Ulfsson ingick, beslöt då att kalla in drottning Margareta i Danmark som regent för att med hennes hjälp avsätta Albrekt. I en drabbning 1389 vid Åsle utanför Falköping besegrade en svensk-dansk styrka Albrekts tyska och Albrekt togs till fånga. Därefter följde en kaotisk tid. Tyskarna höll fortfarande flera svenska städer, bl.a. Stockholm. De införde också en handelsblockad mot Margaretas länder. Först 1398 lyckades Margareta befria Stockholm. Då fick Albrekt lämna sin fångenskap och resa hem till Mecklemburg.

Vem brände ner Alsnöhus?

Under handelsblockaden uppträdde de s.k. Vitaliebröderna, en politiskt understödd sjörövarflotta som smugglade livsmedel (*viktualier*) till de städer tyskarna höll och som belägrades av Margareta. Dessa ägnade sig även åt sjöröveri och plundring. En teori har varit att det var Vitaliebröderna som brände Alsnöhus. Men kanske finns det en annan förklaring.

Vems var förrådet med bl.a spannmål som Thordeman fann vid utgrävningen? Rimligen var det kung Albrekts. Skulle tyskarnas livsmedelsanskaffare verkligen bränt det?

Kan det förfallna palatset med den igenmurade ryttargången ha tjänat som logement för en vaktstyrka vid det kungliga förrådet? Varför hade Karl Ulfsson flyttat från Tofta när han bröt med Albrekt? Behövde han komma på större avstånd från det av tyskarna dominerade Stockholm och från kungsgården på Alsnö?

Låg det i Karl Ulfssons intresse att förstöra kungens (tyskarnas) förråd och få bort vaktstyrkan från Alsnö? Var det på hans initiativ som Alsnöhus brändes?